

רשימות

והיד הכושלת שלנו קצרה מהושיע; והוא כותב או את פרקיו. זעקת איוב, בשירה ובפרוזה שעלתה בכוח אמיתה על כל שירה, את „פנקס ויטאל“ שלו. ועוד הוא נאבק לבטא את עוצם האסון שקרה אותו, את משפחת בני עמו. עדי כאן עמד כוחו להאבק, אנשים שהיו עמו באותו מחנה, גם באותה רכבת שהור ליה לאבדון בחזרה לפולין, ניסו להחליץ וגם נחלצו, במסירות־נפש, ונשארו בחיים, הוא ובנו לא נחלצו עוד.

תחילה הגיעו ובאו לארץ נשים, פדיוות־שבי, נתינות הארץ שבאו לפולין לביקור בני משפחותיהן ונכלאו במחנות שבויים עם פרוץ המלחמה והן סיפרו בראשונה וקשה היה לקבל ולהאמין לזוועות. גוים מרעילים, תנודי־כבשן, כליון חרוץ על אלפים ורכבות?!

אחר כך בא משה פראגר וסיפר את „יון מצולה החדש“, לא מצא מנות, יצא למחנות אחת ושתיים, והוסיף לספר ולאסוף חומר אל כוסי־התרעלה והיוגונים. הרמן אדלר (הוא צבי נשרי שד״ר ב״צ בנשלום ניסה גם לתרגם משירתו לעברית מ„קרית המות“) ראה לעצמו תעודה לספר בגוים ובשיר ובשפת אותה אומה ולגולל את פרשת ההשמדה, המרד והגבורה. כאמור, דימה כי אוד מוצל יחידי ואחרון הוא. אך הגורל הישראלי רצה אחרת. ובהגיע אליעזר (אונגר) ויוסף והבשורה האימה בפייהם, נשאו אותה כרבים, ומציבור לציבור הועיקו והדליקו נרות־נשמה בישוב. באה רניה (בנדודים ובמחירת״), באה רוקה (להבות באפר״), עלתה צכיה, בא אורי (אבא קובנר), אחריהם בא אנטק (יצחק צוקרמן). כל אחד ושיעור קומתו ומגילת סיפורו, על החורבן, על המרד, ועל עמידת הגבורה ועל האותות לימים הבאים.

ג

ריב לנו, ריב פנימי, עם עצמנו ביתס לפלאויוס, אבל הוא המקור היחידי המספר לנו קורות מלחמת יהודה ברומאים. הוא נשא בשרו בשיניו ימים רבים, ונשא את המוצאות את בני עמו כתעודה חתומה עד שכתב אותם הספרים בלשון הנכריים, וראת בעצם חיבוריו מעין קידוש שם שמים ושם ישראל בעמים, ושם במסכה פניו ואת כאבו הצפין עמוק בחובו.

ואיך סיפר!

ובכל אלה — יוסטוס איש טבריא, ספרו הוא

חבלי מות ופדות

מרדכי קושניר

כן בכל מערכה מדור דור — מיטב הבנים נספים בקרב, את מי שיפלה האומה בימי מלחמת יהודה ורומא? מי במסר לגרדום ומי לעבדות עולם כתום מלחמת ההשחרור ובבוא התבוסה? — תפארת הבנים! ואת מי הניח האויב בארץ יהודה הנחרבת? מדלת־העם, בגמר מערכה גדולה, אחר הקזת הדם הנוראה — השארית הנשארה לרוב היא מהכושלים והרפים ביותר, כגיל, בכוח וברוח.

ובכל אלה לא דעכה האש, ומפעם לפעם מילטה אש הקדומים של המרד גיצים מחדש. אין זאת כי גורי הלוחמים מקופלים היו כעוברים בצאת אבותיהם לקרב, ובקומם על רגליהם, הרימו מחדש את נס המרד.

ומה תהומי אסוננו, אסון חורבן יהדות אירופה, כי זאת הפעם גם בנשים הרות, גם בתינוקות ובילדים רכים שלח הטמא באויבים את ידיו ושיכל, השמיד עד היסוד.

ב

בכל מערכה יש פליטי־חרב, הנסוגים ונמלטים על נפשם, ובבואם הם מפיצים את שמועות־הזוועה על מהלך המערכה, ומהם יש ה„נבנים“ מן הזוועות, מקבלים בעיני עצמם חשיבות לשעה, חשיבות מיוחדת.

יש אצים לבשר ועטים אל השלל.

ויבוא הפליט — זהו טופס אדם לעצמו. הוא בא ישר מן המערכה, כל מה שמצא את המחנה הניגף מצא גם אותו, הוא לא ישב על הכלים אישם בקצות המחנה, הוא שרה עם הגורל וניצל, והוא, בבואו, מוכרת להתפרק, למסור מה שראו עיניו, ויש שהוא רואה זאת, מעתה, לתעודת חיו היחידה.

הרמן אדלר הוא אחד הראשונים שדבריו מעבר מזה הגיעו לארץ באותם הימים. מאונגריה בשנת ת״ש כתב: „אינני יכול להשתחרר מן הרעיון הנורא, ויומם ולילה אינה נותנת לי המי ההכרה הנוראה, כי אני הנני אולי הסופר היהודי היחידי, שחי בימי כליון עמו — ונשאר בחיים. אילו היה קצנלסון באמת חי וכי... הכותב לא ידע כי באותה שעה עוד היה יצחק קצנלסון חי במחנה ויטאל וקרא קריאות נואשות לעזרה וקול קריאתו גם הגיע

פלאויס אף הוא ענה לעצמו: ומה תמוהה ובלתי־מושגת היא הערצת מיכה יוסף ברדיצבסקי (בן גרינץ) את פלאויס. והרי הוא שכתב במקום אחד: „אילו הייתי באותו מעמד — הייתי נותן ידי עמהם“ (עם הקנאים והסיקריקין).

ז

— „עקיבא, עקיבא, עד מתי אתה מכניס את ראשך?“ שאל אחד התכמים באותו דור. וכשנסבך אף הוא שלא מדעתו ונידון, בכה ואמר: „לבי יוצא שאיני יודע על מה אני נהרג“.

ר' עקיבא ידע גם ידע על מה הוא נידון.

ח

ימי מאורעות תרצ"ו ודרך מלחמת כנופיות־הערבים בשלטונות גילו לנו את דרך מלחמת בני יהודה באויב הרומאי ומה כוח מלחמת־המחרת של בני מולדת, המכירים כל שעל אדמה וכל נקי־סלע בה, ומה ערכה של מחתרת במלחמת שחרור. מכאן הוארו טכטיסי מלחמת הקנאים, זאת הפעם גם נגלה לנו כאילו בראשונה, עד מה טראגית הפגישה הזו בינינו לבינם על פני האדמה הזאת ותחת שמים אלה. מאז מאורעות תרצ"ו עבר הישוב כמה כורים, ומיטב הבנים למדו את ארצנו לארכת ולרחבה, מדדו אותה בשעלם, על אוינם ותחמושתם, יומם ולילה, מנסיון לנסיון ומכור אל כור.

ט

איומה מידת־הדין המתוחה עלינו. מימי הקנטור גיסיס, כדם זכריה התוסס ואינו נרגע, מקול דמי ילדי ישראל הקנטוניסטים, — יתומי־יתומים ובני עניים ואביונים ש„פני“ הקהל העשירים, על הרבנים ועל היחסנים, שלחום כופר ילדיהם לשמד ולאכרונן — עד יתומי קורצ'ק ושילוח אלמנות ראשונים למרמת' השילוח להשמדה, ואבי היתומים, קורצ'ק, מתאה היה נגד פרנס־הקהל, לוקח בזרועותיו ילד יתום, ויוצא יחד עם יתומיו וילדי־טיפוחיו לדרכם האחרונה.

י

כל פורענויות־הלואי הכרוכות עם ימי שמד באו כתומם. בד בבד עם הסיפורים על גלי אמונה, שבאו בגיטאות, אמונה שהגיחה ממעמקים והקיפה את הנר־דונים באש לבנה סביב אש אדומה, כן הגיעו, באותם ימי נסיון, רבים מישראל לגילויי כפירה אחרונה. ובין אלה גם מי שהיו כל ימיהם שלומי־אמונים, איה אלהיך? לגלגו הסמאים מכל צד, איה רחמיו על תינוקות שלא חטאו, על גויות הרשיש חוזק נשמות,

על המרד שהיה אולי אחד הגורמים הגדולים והמניעים את פלאויס לכתיבת צידוקו הוא על עצמו, לא נודע לנו כי אם מפי יריבו, העם לא שמר את קורות המל־חמה הנוראה בלשונו, כי לא אחד בלבד באותם הימים חי ומת בהכרה זו, שאילו לא נסתבכו במלחמה הזו „ללא צורך“ ולא היו מרימים את נס המרד, והיו נא־חיים בצפרני ידיהם ורגליהם בקרקע המולדת, היתה רומא שוקעת בינתים, — גלגל חוזר הוא בעולם — ויהודה היתה מחליפה כוח. אילו לא נמשכו אחר מלחמה זו שאינה לפי כוחותיהם כלל והיו כופפים ראשם, עוד זאת הפעם, כאשר כפפו קימתם בגלים הקודמים; אילו לא בני המרי, מבעידי הבעירה ומושכי האסון על עמם בידיים — אולי לא היו מגוללים אסון ואבדון על זקנים נשים וטף שלא השׁתתפו במרד ולא רצו בו והם הוקרבו למו־לך־המלחמה בלי לשאול את סיהם כלל.

יא

בנות־קול הויכוח הזה נשמעות עד ימינו. האם לא מכאן גם שניות־היחס אל מעשי מרדני הגיטאות, בהגיע שמע מעשיהם אלינו בראשיתם? גנון והצל בכל הדרכים או השב מלחמה שצרה — ומלחמה פנים אל פנים? בכבוש הטמא בעמים את פולין, בהפיקו את ראשית סוימותיו ביהדות גרמניה, לא היה מקום לטעות, הרבה בטיב כחנותי. אולם יצר־החיים תעתע, כי השכיל האויב להטיל אימת־מות על מאות־אלפי מעונים, בפרשו לרגליהם קמעה קמעה את המכמורת, תחלה הכס בסגורים ואחר הוליכם כעדר מובל לסבה.

כן הלכה כל יהדות גרמניה, יהדות צ'כוסלר וואקיה, ויהדות פולין עד שקמה הרוח בצעירי־הבנים, בחלוצי בית ישראל, להרים את נס־המרד, ולו גם במאורח.

יב

השיום החיים כי ישמרו עליהם בכל מחיר ובכל הנסיבות? האפשר לקבל השפלה לשה למען גיאות לעתיד? היש כיפורים לתהום ההשפלה? סנזבורס־ת־מרון, בן־נשר צעיר זה, אפשר והיה ניתן לו, אילו רצה, להשאר בחיים לאחר תום המערכה, אילו זכינו והיה נשאר בחיים היה יכול לגולל סודות שירדו עמו לקבר, מעט מזה מקופל בספרו „דפים מן הדליקה“.

הוא עצמו נשא בו סגולות וכוחות־קסם שעמו זקוק להם כל כך לבנין עתידו, אך עיפה נפשו להור־גים, אחר המערכה, כלתה נפשו לנפש האחת שנספתה בקרב — וצמאה למות הגואל, הוא ענה לעצמו.

ספרות של עורף

א. ד. שפירא

לא תמיד הבל ידברו המליצות, ואפילו הנדושות שבהן, שאתה כוש מעט, שאתה הוכך להעלותן בקצה קולמוסך על הכתב. המליצות מושגייסודן אובדן בטל, כאילו אינן אלא קליפה שנתרוקנה מתוכה. מחלצות-הפאר, אשר עטו בראשיתן, בהגות אותן המליץ, נמההו וידהו, מסוג היורדים הן, שהכרת פניהם ודלדול לבושם יענו בירידתם, אך יש אשר ישוכו לעדנתן אחרי בלותן כן, הנסיבות יפיצו אור עליהן ויוציאון מגדר מליציותן, והנה יגלה פשוטן מלוא דיוקן, בכלל אלו, דרך משל, צירוף-התיבות: מלחמת-החיים. מת עתיקי-מקברות זה רק החיים עצמם יחיהו, חיינו שהיו למלחמה של ממש, למלחמה על עצם החיים בממש, וכתומה ישובו וימיתוהו ויחזירוהו אל קבר המליצה.

החי המת! מה מצומצם, לכאורה, מושג זה של מלחמה, היא ותותחיה, סצנותיה ושאר כליה-המשחית. תחילתה לא בה ולא בתוכה היא. תחילתה בטרם תהיה אשר תהיה, בטרם תפרוץ, תרגש תמיד בקול דממה דקה בסתר השלוט והשלוה, בחיק החיים כתיקונם, בנוסח אחר, בכלים אחרים, בהיקף אחר. תחומה כל תחומי החיים, כליה כל כלי החיים, הבית והרחוב, היחיד והרבים, המעשים והיחסים, המשא והמתן, הדיבור והכתב, היא שלובה בחיים, היא תאומה לחיים, בפרצה בממש, רק כמו תיבדל מן החיים לעצמה ותאחו בכלים אחרים, שאין שימושם שימוש-חיים, רק כמו תפרק שותפות זו של מלחמה וחיים בימים כתיקונם: בעצם יחוד מלאכתה ויחוד תחום מלאכתה, אך דווקא היא הכרוז תכריז, הכרוז והוסף, כדבקה בסתירות מדומות, על הקשר וצורך הקשר האמיץ של החזית והעורף, כמחדשת חידוש, כאילו אין החיים הבורים מאז ומעולם שתי רשויות: רשות-החזית ורשות-העורף, ששתיהן תמיד נגוע תגענה אחת בחברתה, ששתיהן תמיד הסג תסגנה אחת גבול חברתה. כאילו אך בשעת המלחמה, באש ובחרב, יש להעמיד את מליצת מלחמת-החיים על אמתה.

כיון שנוקקתי לעניינה של מליצה אחת, אפסע עוד פסע ואכנס לתחום שהמליצות מרובות בו כל כך: הספרות. הן מי כמוה, בקרב יצירות אנוש, קשור קשר-יוחסין אמיץ כל כך בחיים, אם לא שאר-בשר, הלא שאר-רוח היא להם, אם לא תמצית ממשותם, הלא תמצית דמיונם היא, כמוהם אף היא, שתיים רשויות-תיה: רשות-היצירה ורשות-המלחמה, ואשר תחשק נפשו במליצות, בבקשה ממנו ויבוא ויניח צירוף-

על בנים ובנות בעצם תום נעוריהם; על ישישים וצדיקים כאחד — שאל לא אחד, ואין עונה. ולא מעט משארינו ומקרובי נפשנו הוקרים יצאו לדרך האחרונה וקללה איומה על שפתותיהם, על שמי השמים ועל ארץ-ישראל, שלא היה בידם לגונן ולהציל בעוד מועד, וקללה זו מוצצת את לשד עצמותינו ואוכלת בנו עד היום, ומי יעמוד עמם כדין ומי יצדק לעומתם?

יא

— בלה נבלה אותם, כן שרה, ואני מאמין באמונה שלמה, כן רגנו קדושים וטהורים אל מול פני הבאות בלכתם אל הכבשן.

ודאי לא אחד ברננו ובדי-עורו בווערים עליו הבין, כי לא על עצמו ועל שארו הוא שר, כי את כלינו הפרטי ראה ואין עוצר.

בימים כימינו אין צורך בדמיון רב, כדי להבין לאשורה את אמרת דוד אלראי, בעמדו בפני מעניו ומרצחיו: תסירו את ראשי אני מעלי? ראש אחר יצמח על כתפי! כי מי שמגיע למעלה זו אין ראשו הוא מכריע בהשבונו עוד.

יש פסוקים גנוזים באוצר הגוילים שלנו, פסוקים חרותים כבצפורן שמיר, הצפים ועולים בימי פקודה ועזים כיון המשומר: "אום אני חומה", חומה חיה.

בכף הקלע נקלעים היסודות בזורנו: אבדון — ותחיה, עבדות נצחת — ובני חורין, בני יהודים שאין להם תקנה עולמית, הנכונים לצאת אחר כל מה שמצא אותנו בין הגויים ולחזור אל אותן הארצות ולחיות ולעשות חיים בין הבתרים, לשוב אל סיר-הבשר ולעקור עמם ילדים שנולדו וגדלו בארץ, למדו בבתי ספרנו, והתבשמו מאויר דרוך חיים בארץ — ולעומתם דור-בנים הנותנים את תפארת-עלומיהם, את אונם ואת כל נפשם לטען הבטיח עתיד לעמם. נצני איש-ישראל, טופס יהודי-אדם חדש, בדמיו יחיה ויצוה חיים של כבוד לבאים אחריו העומדים בשער ומציבי גבולות מולדתו ובוני כפריה ועריה, וכף המאזנים — בשורה.

אין לנו ברירות הרבה, אין ברירה, בכר האש נבחנים הבנים ונידון דם-התמצית של האומה, אין דרך לחזור כי אם לגבור, לתת את הכל ולרשת את הארץ ולבנותה.

הספרים האלה הוזכרו בנוף הרשימה: יצחק קצנלסון / כתבים אחרונים. הוצ' הקבוץ הסאור חד, תש"ג: סרטי טנבוים-הטרנף / דפים פו הרליקה, הוצ' הקבוץ הסאור. תש"ח: רניה / בנוריום ובסתרת. הוצ' הקבוץ הסאור תש"ה: רוח' / להבות באפר. ספרית פועלים תש"ו: משה פראנר / יון מצולה החרש. הוצ' מסדה. תש"ג.